

knjizi o toj tematici na hrvatskom jeziku, knjiga Franje Šanjeka može izvrsno poslužiti svima koji se bave znanstvenim radom, a zbog jednostavnosti stila kojim je pisana može poslužiti i laicima.

Goran Budeč

Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik, 2004., 372 str.

U izdanju Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku objelodanjena je 2004. godine knjiga pod nazivom *Povijesna demografija Hrvatske*, autora Vladimira Stipetića i Nenada Vekarića. Urednica knjige, te ujedno i jedan od recenzenata je Alica Wertheimer Baletić, dok je drugi recenzent Miroslav Bertoša. Knjiga ima ukupno 372; stranice popraćena je brojnim grafičkim prikazima kretanja stanovništva, tablicama, zemljovidima i fotografijama povjesničara, istraživača povijesti stanovništva na hrvatskom prostoru. Na kraju knjige nalazi se opširan popis literature (255.-325.) koji može biti od velike pomoći znanstvenicima u istraživanjima i pronalaženju potrebne građe. Nakon toga slijede: indeks imena (326.-336.) i indeks zemljopisnog nazivlja (337.-347.) te sažeci knjige na engleskom (349.-358.) i francuskom (359.-370.) jeziku.

Knjiga nije zamišljena kao monografsko djelo posvećeno isključivo povijesnoj demografiji Hrvatske, već kao studija u kojoj su predloženi rezultati rada velikog broja istraživača demografske povijesti Hrvatske s glavnim težištem na činjenicama i novim spoznajama do kojih su istraživači došli, a manje na njihovim interpretacijama. U tom kontekstu glavni cilj knjige je, prema riječima samih autora, da služi kao svojevrsni priručnik novim mladim istraživačima povijesne demografije te da im olakša snalaženje u nebrojenu množtvu literature. Knjiga je podijeljena na nekoliko cjelina koje se većim dijelom račvaju u manja poglavlja i potpoglavlja.

Prva cjelina, objedinjena pod naslovom *Uvod* (9.-22.), donosi pregled nastanka, razvoja, metodološkog sazrijevanja i širenja istraživačkih tema u povijesnoj demografiji Hrvatske, a sve to prati se kroz nekoliko manjih poglavlja. Počeci znanstvenog proučavanja povijesti stanovništva u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća u krilu etnografije s jedne te ekonomske znanosti s druge strane, u sklopu kojih dolazi do prvih pokušaja utvrđivanja broja stanovnika i temeljnih demografskih pokazatelja po hrvatskim povijesnim zemljama, prikazuju se u poglavlju *Korijeni povijesnodemografskih istraživanja u Hrvatskoj – tradicijski i povijesno-ekonomski smjer* (13.-16.). U poglavlju *Demografsko-statistički smjer* (16.-18.) obrađen je razvitak onog pravca u povijesnoj demografiji koji je prvi započeo sa sustavnim statističkim analizama stanovništva svoga doba ne zalazeći dublje u povijest. Taj pravac se u Hrvatskoj osobito razvio nakon Drugoga svjetskog rata, s najvećim doprinosom u stvaranju jake statističke baze za istraživanje u različitim smjerovima. Slijedi *Povijesnomedicinski i antropološki smjer* (18.-19.), poglavlje u kojem se pojašnjava važnost medicinskih i antropoloških istraživanja u okviru povijesne demografije, budući da medicina proučava mortalitet, važan segment istraživanja stanovništva, dok antropologija izranja kao najvažnija znanstvena disciplina koja daje spoznaje o najstarijim demografskim procesima. Pod naslovom *Dokumentaristički*

i genealoški smjer (19.-20.) iznose se temeljne karakteristike tih dvaju smjerova u povijesnoj demografiji. Tako se pripadnici dokumentarističkog smjera ograničavaju uglavnom na objavljivanje demografskoga izvornog materijala, a predstavnici genealoškog smjera bave se proučavanjem rodbinskih veza. Povezanost između demografskog razvoja i geografskog prostora, razmjestaj stanovništva i njegove migracije opisuje poglavlje *Demogeografski smjer* (20.). Poglavlje *Proboj povijesnodemografskih istraživanja u Hrvatskoj – demografski smjer* (20.-21.) obrađuje pojavu demografskog smjera sredinom 20. stoljeća, čija su osnovna obilježja analiza prirodnoga kretanja broja stanovnika na temelju matičnih knjiga te interpretacija dobivenih podataka. Cjelina se zaključuje poglavljem *Socijalnoantropološki smjer u povijesnoj demografiji* (21.), kojega karakterizira korištenje demografskih spoznaja u svrhu širenja istraživanja prema povijesti svakidašnjeg života.

Druga cjelina nosi naslov *Infrastruktura* (23.-32.), a obuhvaća tri poglavlja: *Priručnici, Građa i Matične knjige*. Kao što i sami naslovi govore, ta poglavlja redom donose pregled najvažnijih priručnika i leksikona koji se koriste u izučavanju povijesne demografije Hrvatske, daju općenit uvid u izvornu građu i probleme koji se pojavljuju u vezi s njima te prikazuju matične knjige kao prvorazredno vrelo za istraživanje povijesti stanovništva.

Treća cjelina pod naslovom *Istraživanja stanovništva Hrvatske* (33.-112.), obuhvaća osam poglavlja. Cjelina se otvara poglavljem *Povijesnodemografske sinteze* (34.-50.) u kojemu se donose iscrpni pregledi i analize onih sintetičkih djela u povijesnoj demografiji čija se istraživanja i rezultati odnose na današnji teritorij Republike Hrvatske. Poglavlje *Demografska tranzicija* (51.-52.) upoznaje nas s hrvatskim istraživačima te teorije razvoja stanovništva, dok poglavlje *Problem depopulacije i deagrarizacije* (53.-56.) obrađuje autore i njihova djela posvećena procesima opadanja broja stanovnika, raseljavanju, starenju pučanstva te procesima napuštanja poljoprivrednih zemljišta i sela. O demografskim gubicima i njihovim istraživačima govore sljedeća dva poglavlja, s tim da prvo, *Žrtve rata i demografski gubici* (56.-62.), govori o gubicima koje su uzrokovali brojni ratovi vođeni u Hrvatskoj tijekom povijesti, a drugo, *Gladi i epidemije* (63.-69.) o gubicima čiji su uzroci velike epidemije gladi i kuge. Iduće poglavlje, *Etničke i nacionalne skupine u Hrvatskoj* (69.-102.), račva se u tri potpoglavlja. O potrebi ulaska drugih znanstvenih disciplina u rasprave o etnogenezi Hrvata, balkanskih Vlaha i drugih etničkih skupina na prostoru Hrvatske i o glavnim predstavnicima tih disciplina govori poglavlje *Arheologija i antropologija – perspektivne discipline za istraživanje etnosa* (74.-82.), dok o istraživačima pitanja vjerske i nacionalne problematike govori poglavlje *Uključivanje povijesne demografije – istraživanje vjerske i nacionalne strukture* (83.-85.). Treće potpoglavlje, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj* (86.-102.), upoznaje nas sa znanstvenicima i spoznajama hrvatske povijesno-demografske misli o nacionalnim manjinama koje žive u Hrvatskoj, i to redom s Albancima, Crnogorcima, Česima, Slovacima, Rusinima, Ukrajincima, Grcima, Mađarima, Muslimanima – Bošnjacima, Nijemcima, Austrijancima, Romima, Slovencima, Srbima, Talijanima, Židovima i ostalima, koji su prisutni u zanemarivu broju. *Istraživanje obiteljskih struktura* (102.-109.) naslov je idućeg poglavlja u kojemu se obrađuju pisci i analiziraju njihove spoznaje o strukturama obitelji i kućanstava te obiteljskim, kućnim i seoskim zadrugama. Posljednje poglavlje te cjeline, *Marginalne skupine* (109.-112.), bavi se strancima, hodočanicima, putnicima, siromašnima, bolesnima, itd.

Za razliku od prethodne, u četvrtoj su cjelini predloženi rezultati istraživanja po pojedinim hrvatskim povijesnim područjima. Cjelina ima naslov *Regionalna istraživanja* (113.-216.) i podijeljena je u četiri poglavlja. Prvo od njih, *Hrvatska i Slavonija* (113.-162.) predložuje rezultate istraživanja koja obuhvaćaju prostore Zagreba i šire okolice, sjeverozapadne Hrvatske, Slavonije, Banije, Korduna i Like, Rijeke, Primorja i Gorskoga kotara. Sljedeća tri poglavlja govore o istraživačima onih povijesnih regija koje se spominju i u naslovima tih poglavlja, i to redom: *Istra i Kvarner* (162.-177.), *Dalmacija* (178.-200.) i *Dubrovnik* (201.-216.).

Hrvati izvan Hrvatske (217.-236.) peta je cjelina podijeljena na pet manjih poglavlja. U prvom, *Autohtoni Hrvati u Bosni i Hercegovini, Boki kotorskoj i Sloveniji* (217.-221.) istaknuta su djela i spoznaje autora koji su pisali o Hrvatima u spomenutim zemljama. Posebno poglavlje, *Antemurale Christianitatis – bijeg iz vlastite zemlje* (221.-225.), posvećeno je raščlambi osmanlijskih prodora na Balkan u 15. i 16. stoljeću, koji su za posljednicu imali prisilno iseljavanje hrvatskog stanovništva prema istočnojadranskoj obali, ali i na sjever i zapad (građišćanski Hrvati). Iseljavanje Hrvata na zapadnu obalu Jadrana (pokrajine Abruzzi, Marche, Molise, Mletačka Republika), Španjolsku i Portugal, kao i rezultati proučavanja tih valova iseljavanja, predloženi su u poglavlju pod nazivom *Mediterran – mreža migracijskih smjerova* (225.-232.). U kratkom poglavlju, *Janjevo – jedini preživjeli ostatak dubrovačke ekspanzije na Balkanu* (232.-233.), prikazana je prisutnost i kontinuitet svijesti o dubrovačkom podrijetlu stanovništva na Kosovu sve do današnjih dana. Na kraju cjeline je poglavlje *Iseljavanje u prekoceanske zemlje* (233.-236.), koje nas izvještava o migracijama Hrvata u Sjevernu i Južnu Ameriku, južnu Afriku, Australiju i Novi Zeland.

Slijedi cjelina *Pogled izvana: inozemni istraživači povijesti stanovništva Hrvatske* (237.-246.) u kojoj je prikazan istraživački rad stranih autora na teme povijesti stanovništva Hrvatske, primjerice Slavonije, Srijema, građanske Hrvatske, dubrovačke vlastele, jugoistočne Hrvatske. Značenje tih djela je u novim spoznajama do kojih dolaze njihovi autori, ali i u korištenju najsuvremenijih metodoloških obrazaca kojima se hrvatski istraživači do sada nisu koristili u istraživanjima.

Posljednjom cjelinom u knjizi, *Ocjena ostvarenog napretka i perspektive povijesne demografije u Hrvatskoj* (247.-254.), prikazuje se trenutačna istraženost povijesti stanovništva u Hrvatskoj te se zaključuje da su stvoreni dobri temelji za njezin daljnji razvoj, a zatim se u pet kratkih poglavlja: *Stvaranje novih povijesnodemografskih priručnika* (249.-250.), *Kritička analiza izvora* (250.-251.), *Sofisticirane povijesnodemografske analize – razvoj metodologije* (251.-253.), *Nastavak regionalnih istraživanja do novih sinteza* (254.) te *Institucionalizacija* (254.), predložuje svojevrsni plan onoga što hrvatsku povijesnu demografiju čeka u neposrednoj budućnosti, a što bi joj omogućilo daljnji napredak.

Na kraju zaključimo da knjiga Vladimira Stipetića i Nenada Vekarića, *Povijesna demografija Hrvatske*, sustavno i metodički ispravno upozorava na rezultate istraživanja povijesti stanovništva Hrvatske i utvrđuje njihove domete, ali i upućuje na potrebu uvođenja novih pristupa u proučavanju problema. Djelo je iznimno važan doprinos suvremenoj hrvatskoj povijesnodemografskoj znanosti budući da je prva cjelovita sinteza o istraživačima i rezultatima istraživanja povijesne demografije u Hrvatskoj. Kao takvo, ono već postaje izvrstan temelj i nezaobilazna karika u lancu svih budućih istraživanja problematike stanovništva Hrvatske.

Tomislav Popić